

UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” DIN SIBIU
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „ANDREI ȘAGUNA”

*„Spiritualitatea jertfei în opera părintelui Dumitru Stăniloae. Regândirea unui
parcurs teologic în receptarea neo-patristică”*

– teză de doctorat –

(Rezumat)

Conducător științific:

Arhidiacon. Prof. Univ. Dr. IOAN I. ICĂ JR.

Candidat/Doctorand:

IONUȚ-VASILE CRIȘAN

SIBIU

2019

Rezumat

Cuvinte cheie: Dumitru Stăniloae, jertfă/sacrificiu, parcurs, Hristos, spiritualitate, moarte/înviere, răscumpărare, întrupare, preoție, Sf. Chiril al Alexandriei, Sf. Maxim Mărturisitorul, Sf. Atanasie cel Mare, Odo Casel, Serghie Bulgakov, stare de jertfă, comuniune, filialitate, Treime, sfințenie, transparență, imprimare, Biserică

Teologia părintelui Dumitru Stăniloae reprezintă o moștenire complexă cu deschideri și multiplele implicații în tot mapamondul creștin. Pentru a fi surprinse toate aspectele și rezultatele unui astfel de receptări-testament este nevoie să fie re-valorizată constant și inteligibil de fiecare generație teologică. În acest sens, un astfel de demers este unul axat atât pe analiza unui profil teologic excepțional prin parcursul și dezvoltările sale în raport cu sursele integrate într-o direcție de răspundere și dialog actual cât și unul axat pe identitate, pe cunoașterea surselor patristice și a dogmelor fundamentale Revelației creștine.

Cercetarea de față („Spiritualitatea jertfei în opera părintelui Dumitru Stăniloae. Regândirea unui parcurs teologic în receptarea neo-patristică”) analizează conceptul fundamental al Revelației creștine prezent la unul dintre teologii cei mai mari ai secolului XX, într-o interesantă simetrie a înălțimilor, pe de o parte, sacrificiul/jertfa ca temă centrală în abordarea discursului teologic, iar pe de altă parte, figura dominantă („titan”) a părintelui în teologia modernă prin re-lansarea misticii sacramental-isihaste (filocalice) a spiritualității creștine.

Într-o sumedenie încă în creștere de scrieri dedicate diferitelor aspecte ale teologiei și operei părintelui Stăniloae, cercetarea noastră își propune analiza temei sacrificiului (centrul creștinismului) într-o manieră contextualizată, ca interacțiune și evoluție în teologia părintelui Dumitru Stăniloae. Astfel, preocupările fundamentale ale părintelui sunt analizate cel mai optim și cu rezultatele cele mai relevante în contextualizarea și identificarea surselor modern-patristice ale părintelui (ca descifrarea unui limbaj și preocuparea unei gândiri), alături de raportarea critică la rezultatele teologiei contemporane ca modalitate de receptare și integrare într-un discurs teologic actual. Redarea acestor surse ca una etapizat desfășurată apropie astfel, cercetătorul de reflexiile și natura gândirii paradigmatică a părintelui Stăniloae.

În acest sens, prin conceptul de parcurs în teologia pr. Dumitru Stăniloae analizăm dezvoltarea *spiritualității sacrificiale răsăritene*. Preocuparea noastră are în vedere articulațiile unei teologii sacrificiale la părintele Stăniloae, respectiv identificarea și analiza

componentelor unei astfel de teologii raportată la o spiritualitate creștină autentică, inclusiv ca apropiere față de un discurs non-teologic.

Cu privire la elementele din titlul „spiritualitatea jertfei” am ilustrat-o ca teologie unitară în toate aspectele ei constitutive prin tripartiția sistematică a consonanței dintre spiritualitate-dogmă-liturgie. Prin spiritualitate ne referim la realitate experiată a conținutului credinței în urcușul/calea sacrificială susținut de Hristos Cel jertfit și înviat spre intrarea în Împărăția Sfintei Treimi. Această experiență a întâlnirilor este prezentată într-o expunere teologică unitară în multiplele ei valențe împreună cu elaborarea inteligibilă revelațională teologică în sinteza sacramental-mistică reprezentată cel mai concentrat în liturgic ca spiritualitate integrală. Discursul sau receptarea neo-patristic/ă prin prefixul „neo” arată implicații și contribuția teologiei moderne în re-lansarea și scrutarea patrimoniului Sfinților Părinți, precum și a modalității de interogare și problematizare a conținutului patristic dar și de soluționare la agenda contemporană prin recursul la exegeza patristică.

În acest sens, în expunerea noastră am sistematizat cercetarea în patru părți care să arate evoluția în pași de parcurs atât cronologic cât mai ales teologic, de dezvoltare și reflexie problematica sacrificiului/jertfei în gândirea proprie a părintelui.

Astfel, în prima parte, într-o selecție proprie am recurs la unele figuri teologice de mare anvergură care au exercitat o influență considerabilă asupra părintelui în problematica sacrificială. Tot în acest cadru am prezentat și contextul teologic din perspectiva celor două întâlniri miracol ale părintelui precum și debutul său pe scena academică, alături de evenimentul filocalic, toate ca elemente constitutive în personalitatea teologică a părintelui Stăniloae. În acest parcurs, oglindirea cea mai fidelă a gândirii sale este exprimată parțial în roadele publiciste gazetare dar mai ales într-o formă concentrată în studiile științifice din revistele de specialitate. Astfel am alcătuit o listă bibliografică cu principalele studii sacrificiale care explică acest parcurs ca miez teologic însoțită de o scurtă tematică ca sistematizare de lucru. O altă serie de cercetători sunt prezentați cu opere însemnate în teologia sacrificială în diferitele ei aspecte ca influență a părintelui asimilată în mod creator.

În acest sens, teologia românească în tematica sacrificială (Saghin, Mihălcescu) din debutul secolului al XX-lea oferă bazele unei abordări echilibrate, lucide, bine ancorate dogmatic-biblic dar și apologetic în aspectul soteriologic-răscumpărător. Motivele, sursele, teologii evocați, argumentația arată o cercetare riguroasă și capabilă atât de dialog ecumenic cât și de reflexie critică în tema mântuirii sacrificiale. Implicațiile multiple din celelalte discipline (moral, dogmatic, biblic, apologetic, patristic) arată complexitatea unei asemenea

teme definitorii raportată la toată teologia creștină. Astfel, această abordare antebelică se constituie ca una deschisă prin excelență pentru generațiile următoare.

Cea de-a doua serie de teologi (O. Căciulă, N. Popoviciu, N. Chițescu) va continua cercetarea într-o manieră exemplară pluridimensională (dogmatic, liturgic, inclusiv polemic) ale sacrificialității creștine. Astfel, meritul incontestabil debutant îi va aparține lui Olimp Căciulă care se va remarca printr-o lucrare asupra jertfei euharistice având contribuția unui răspuns congenial patristic la prezența sacrificială a lui Hristos în Euharistie, care îl va singulariza în modernitate printr-o astfel de problematică și soluționare oferită.

Nicolae Chițescu va deveni însă teologul de serviciu (cel puțin în perioada interbelică) în problematica sacrificială. Luciditatea, analiza, obiectivitatea și intuițiile sale precum și receptarea a unei serii generoase de teologi moderni, va contribui la rolul său de factor influent și marcant pentru alți teologi (colegi) în elaborarea teologiei sacrificiale inclusiv din perioada postbelică. În acest context, potrivit opiniei noastre, profesorul Chițescu reprezintă contactul și influența cea mai plauzibilă în re-lansarea unor surse-direcții (patristic-moderne) în teologia jertfei a părintelui Stăniloae. Strâns legat de această influență se află într-o anumită măsură și contactul părintelui cu Benedict Ghiuș, mai ales în semnalarea și relevanța dimensiunii spiritual-liturgice în problema răscumpărării.

Analiza teologilor selectați în această perioadă generoasă marcată de diferite curente și evenimente istorice, reprezintă un capitol indispensabil în parcurgerea itinerariului teologic al părintelui Stăniloae. Contextualizarea și relevarea influențelor arată un dialog și o receptare criptică, alături de o rigoare științifică deosebită asupra părintelui în forma studiilor publicate în revistele de specialitate. Mai mult decât atât, toate aceste personalități teologice constituie o veritabilă școală de gândire teologică exemplară care atât prin pregătirea cât mai ales prin rezultatele obținute vor aduce o contribuție teologiei românești la standardul dezbaterii teologice moderne din întreaga lume creștină.

Profilul teologic al părintelui primește contururi deosebite în perioada de tranziție inter-postbelică prin două mari evenimente. Primul dintre acestea, se constituie prin preocuparea neobosită și constantă în jurul spiritualității isihaste ilustrată prin figura Sfântului Grigorie Palama (demers fără precedent în toată teologia modernă (!) bazat pe traducerea manuscriselor palamite, astfel încât Grigorie Palama a vorbit pentru prima dată într-o limbă modernă în limba română). Cel de-al doilea eveniment care dă posibilitatea primului și îl condiționează ca parte intrinsecă din acesta este proiectul „Filocalia” realizat pe durata unui jumătate de secol în pofida presiunilor autorităților comuniste.

Toate aceste evenimente de marcă au fost posibile prin tutela sau patronajul extraordinar în cele două „întâlniri miracol” ale părintelui Stăniloae cu mitropolitul Nicolae Bălan care îl va re-direcționa spre teologie și va oferi suportul necesar iar apoi cu Nichifor Crainic care îl va „calibra” teologic-filosofic (mistic).

Astfel, părintele prin aceste contacte și influențe, prin forța sa teologică și caracterul său analitic excepțional va avea rolul de pionier dar și de cel mai prolific autor al programului de sinteză neo-patristică. Aceste eforturi realizate în calitate de contribuții se vor arăta în traducerile fluviu ale părintelui cât mai ales în studiile sale într-o manieră cu totul aparte ca problematizare și originalitate teologică. În acest sens, aceste studii (veritabile „micro-monografii”) sunt considerate de noi miezul și însuși „laboratorul” gândirii sacrificiale a părintelui precum și a teologiei sale ca întreg. Dintre aceste dezvoltări, o parte vor fi receptate într-o anumită măsură de către unii teologi români contemporani (Galeriu, Radu, Remete).

În partea a doua, printre cele mai importante surse patristic-sacrificiale o reprezintă receptarea fără precedent în teologia românească a scrierilor exegetice ale Sfântului Chiril din Alexandria, presupuse de noi ca urmare a unor contacte teologice moderne familiare problematicii sacrificiale chiriliene (enumerare într-o serie de ipoteze). Această receptare se desfășoară în studiile teologice ale părintelui analizate într-o manieră „testamentară”, motiv pentru care am prezentat cercetarea chiriliană la cei mai importanți reprezentanți din secolul al XX-lea. Din această serie întregă am reliefat importanța exegetică a scrierilor chiriliene și varietatea rezultatelor cu privire la diferite aspecte integrate în teologia părintelui Stăniloae.

Analiza focalizează tema sacrificială în descrierea constituției arhierestii a lui Hristos ca temă centrală chiriliană la exegeza Epistolei către Evrei. Această identitate hristică este alcătuită în baza Întrupării din umanitatea asumată ca viață vulnerabilă, de umilință cât și din elementele revelaționale ale întregii economii de mântuire.

În acest sens, obiectivul nostru a fost de-a arăta pe lângă dezvoltarea propriu-zisă și impactul în discursul teologic al părintelui asupra principalelor teme (inclusiv prin receptarea a unor note din traducerile părintelui), ca parte directă a preluării motivelor exegetice din spațiul sacerdotal semitic văzut în *forme hristice preincarnațional-sacrificiale* și recitate în teologia hristologică atât ca încorporare cât și transcedere a lor în sacerdoțiul unic a lui Hristos. Astfel, preoția sacrificială vechi-testamentară devine asimilată spiritual în virtuți ca viețuire nouă evanghelică desăvârșită în preoția creștinilor (universală). Această preoție este însă forma de viață comunicată ca extindere și formă arhetipală a preoției singulare/originare a lui Hristos (ilustrat prin *typos*-ul Melchisedec) Cel care devine factorul de unitate, continuitate dar și de superioritate față de cea mozaică. Această exegeză „hristologică” va

deveni una laitmotiv în referințele părintelui legată de spiritualitatea sacrificială pe care o va racorda la sistemul eclezial ierarhic pe care o va dezvolta în componența teologiei sale euharistice.

Analiza studiilor părintelui Stăniloae în care abordează teologia exegetică a patriarhului alexandrin reprezintă o complexitate teologică cu multiple implicații și perspective, motiv pentru care am clasificat o tripartiție a temelor principale ca miez sau nucleu al moștenirii chiriliene din receptarea părintelui. Astfel, aceste (macro-)teme sunt rezumate în jurul celor trei direcții (Hristos, Dumnezeu (Sfânta Treime), Biserica) soteriologice, concretizate în caracterul morții sacrificiale a lui Hristos pe cruce, respectiv natura ei unică, irepetabilă, universală, apoi efectul ei înțeles ca rezultat continuu respectiv intrarea în starea de jertfă la Tatăl și comunicarea permanentă acestei stări- rezultat în forma eclezială în cea mai intimă unire hristică (concorporalitate). În opinia noastră, acest triptic (Hristos, Dumnezeu (Sfânta Treime), Biserica) reprezintă forța teologică a părintelui și natura înțelegerii sale în structurile exegezei chiriliene ca deslușire și împrăsiere a teologiei sacrificiale în fundamentele ei.

În acest sens, jertfa lui Hristos prin natura ei reprezentativ-universală, ontologică, sfințitoare constituie chintesența Persoanei Sale, așa încât devine jertfa în sine sau jertfa arhetipală care formează însăși realitatea mântuitoare/centrul soteriologic-ispășitor. Starea cea mai intimă de comuniune se realizează din poziția stării Sale de predare desfășurată în trepte și intensitate care formează simultan identitatea Sa de jertfă și preot dar și cea mai înaltă calitate sacrificial-răscumpărătoare dobândită, respectiv filialitatea în comuniunea cu Dumnezeu ca Tatăl. În acest sens, tema cea mai frecventă a părintelui în exegeza chiriliană este intrarea Fiului ca om în stare de jertfă la Tatăl. Aceasta semnifică accesibilitatea în/prin starea de jertfă a Fiului făcut om care reconfigurează omul în calitatea sa intimă de persoană (față către Față, ca bază constitutivă dialogică/dialogală) familială lui Dumnezeu. Părintele surprinde toată această teologie a întâlnirii iubitoare care arată dinamica unei vieți divine prin excelență personală și intersubiectivă relaționată cu întreaga Sa creație. Această dimensiune personalistă se pliază excelent pe viziunea sa teologică în categoriile de comuniune și persoană care vor articula discursul său teologic într-o stilistică cu totul aparte. Interrelaționarea profund intimă Dumnezeu-Hristos-creație se coagulează prin Duhul ca formă configurată în corpul mistic al lui Hristos denumită în termen paulin (preluat în limbajul chirilian) „concorporalitate” adică *Biserica* dezvoltată în constituția ei organică răsădită din carnea sacrificială a lui Hristos.

Prin urmare, considerăm această tripartiție formulată drept o sinteză organică a unei spiritualități sacrificiale unice în teologia creștină și totodată una care reflectă fidel și cuprinzător receptarea unitară a părintelui Stăniloae.

A doua sursă are în vedere aspecte esențiale din teologia Sfântului Maxim Mărturisorul, receptate de părintele mai întâi în problematica Întrupării ne/condiționată dezvoltată în categoriile soteriologice, respectiv ascetice (virtuți). Spiritualitatea sacrificială este grupată în temele majore ale gândirii maximiene, respectiv în celebrele sale Capete (economice și teologice), în interiorizarea sacrificialității redată prin facultățile pătimitoare ca descriere antropologic-mistică, apoi în preoția lui Hristos și în final, în implicațiile mistic-sacramentale ale prezenței lui Hristos în starea Sa de jertfă com/pătimitoare.

În acest sens, Întruparea, creația, moartea, învierea raportate la structura umană tipologică restaurată în facultățile sale oferă o desfășurare a teologiei sacrificiale în elementele ei proprii dar extinse într-o teo/hristo-antropologie mistică. Modalitatea părintelui Stăniloae de interacționare cu teologia maximiană este una diferențiată în funcție de textele și autorii moderni evocați. Întruparea ne/condiționată constituie un exemplu elocvent în ce privește natura unei astfel de abordări care se va concentra într-o formă soteriologică.

Ceea ce se poate contura în mod pregnant este spiritualitatea sacrificială prezentă în actele și evenimentele teologice ale vieții lui Iisus Hristos. Cheia cosmicității o formează natura universală a jertfei Lui precum și creația ca structură configurată și restaurată prin actele economice reiterate din umanitatea Sa îndumnezeită. Antropologia hristică descrisă ca pătimitoare/capabilă de experiență (suferință) exprimată generic prin afecte, va constitui în esență, spiritualitatea filocalică care se va desfășura sub registrul a cel puțin trei teme sacrificiale, a minții ca sacerdot a ființei umane, a Mielului pascal și a Pătimirilor hristice din triduumul pasiologic.

În cazul afectelor sau a naturii umane în starea ei căzută supusă unor vulnerabilități, ideea cea mai apropiată este cea a transfigurării firii umane prin unirea ipostatică și comunicarea însușirilor prin acest schimb și interacțiune taumaturgică restauratoare. Operativitatea lucrării sacrificiale a lui Hristos se desfășoară în interiorul uman, respectiv în asumarea trăsăturii cele mai intime a omului (capacitatea de suferință/pătimitoare). Părintele înțelege acest proces în baza unei dialectici așezat între două figuri arhetipale (a „facerii” și a „nașterii”) prin care le unește organic ca părți constitutive ale omului în Hristos însă delimitează mutațiile infiltrate în umanitate, din amândouă însușindu-Și umanitatea (chip divin, capacitatea de suferință) însă transfigurate prin modul Său de viețuire și prin lucrarea

„selectivă” în baza unirii ipostatice (fără păcat dar nu fără mortalitate/nepătimire, „scoaterea” afectelor care erau legate direct de păcat).

Părintele descrie această intervenție-tratament maximian, care se constituie simultan și ca un urcuș individual (ascetic) raportat la umanitatea ajunsă la apogeul lucrării maxime a lui Dumnezeu, drept ca „moarte mistică”. Hristos, Cel care purifică firea în mod taumaturgic, și transfigurează afectele atât ca suprimare a slăbiciunilor și a coruptibilității cât și într-o dăruire totală lui Dumnezeu, realizează împărtășirea stării Sale de jertfă continuă din moartea și învierea Sa prezentă sacramental în Ecclesia.

Această umanitate hristică este una arhetipală prin care se comunică eficiența lucrării soteriologice în unirea jertfitoare cu ea, întrucât numai în starea de jertfă Hristos se împărtășește/cunoaște, deoarece Îi este constitutivă identității Sale. În această tematică părintele înțelege un destin sacrificial inserat în umanitatea hristică care se comunică credincioșilor printr-un urcuș constituit din diferite trepte și gradații de intensitate (sugerate aluziv atât prin răstigniri multiple în sens spiritual din răstignirea lui Hristos, cât și prin consumarea diferențiată a Mielului pascal).

În acest sens, am observat la părintele în cercetarea maximiană, tema sacrificială a mișcării de unificare a lui Dumnezeu cu omul prin umanitatea jertfită și înviată a lui Hristos. Identitatea lui Hristos ca Arhiereu se imprimă ca imitare în ascultarea și supunerea ca om Tatălui, manifestată într-un mod chenotic dar și în bunătate și iubire compătitoare care unifică/încorporează mădularele corpului/trupului hristic. Aceasta duce la spiritualizarea sacrificială articulată în sacramentalitatea eclezială unde toate ființează prin centralitatea liturgică-euharistică în taina morții/învierii mistice ca prezența cea mai intimă a lui Hristos în fața Tatălui sau cea mai intensă unire a omului cu Dumnezeu.

O altă sursă receptată mai târziu este teologia Sfântului Atanasie cel Mare, respectiv a teologiei sale incarnaționale culminantă în teologia morții de pe cruce, analizată ca lucrare restauratoare ontologică asupra umanității în baza identității economice a Fiului de Mare Preot. În teologia Sfântului Atanasie am identificat la părintele tot în acest cadru al spiritualității launtrice, o teo(-onto)logie înțeleasă în răscumpărarea firii umane ca refacere și operare interioară, raportată de altfel, la unele cercetări contemporane. Astfel, tema Întrupării (Înomenirii), a pătimirii/morții, și a preoției Fiului lui Dumnezeu reconstituie într-o manieră cu implicații similare o soteriologie răscumpărătoare în vederea îndumnezeirii.

O trăsătură importantă subliniată de părintele prin notele sale explicative este viețuirea în realitatea chenotică (carnală) a Fiului înomenit ca mod de asumare a stricăciunii și morții. În acest fel, am identificat accentele puternice pe transfigurarea firii prin actele economice și

rolul trupului/umanității hristice în comunicarea vieții celei noi și îndumnezeite. Umanitatea Sa este înțeleasă atât ca un templu (naos) cuprinsă într-un circuit sacrificial izvorât din mila/compasiunea lui Hristos față de creație cât și un mijloc/instrument (organon) de transfigurare a întregii creații.

Sursa modernă o reprezintă Odo Casel (alături și de câțiva teologi punctual) în teologia misterologică (a Misterelor cultice/Sfintele Taine, în special a Euharistiei) ca prezență vie personală a lui Hristos în stare de jertfă atât în fața Tatălui cât și pe altarele bisericilor din moartea Sa pe cruce reprezentată sacramental. O analiză este dedicată și receptării aparte a părintelui Stăniloae, precum și anumite implicații într-o perspectivă ecumenică.

Misterul identificat cu taina lui Hristos prin actele Sale economice în prezența Sa reală sacramentală (în special euharistică) constituie receptarea de referință a teologiei caseline de către părintele și va contribui la elaborarea teologiei sale sacramentale.

Analizarea acestor aspecte a fost una în funcție de semnalările și punctele de interferență dintre cei doi teologi, mai mult acolo unde explicația părintelui a depășit cadrul de receptare am identificat contactul și intuițiile părintelui prin receptarea altor teologi care au contribuit la articularea cât mai elocventă și inteligibilă a prezenței mistice a lui Hristos. Compararea și schimbarea dinamicii de interacțiune cu teologul benedectin a părintelui Stăniloae ilustrată arată fluctuațiile unui itinerar de re-priorizare și dorință constantă de aprofundare a Misterului sacramental. Din nou, apare moartea mistică (sacramentală) analizată acum ca soluție în problema conținutului Tainelor și a prezenței Euharistiei ca jertfă, respectiv a prezenței sacrificiale a lui Hristos în stare de jertfă.

Toate aceste receptări și dezvoltări în tematici legate de autori patristici și moderni crează o teologia veritabilă sacrificială a părintelui Stăniloae, pe de o parte în recalibrarea categoriilor și structurilor clasice moderne, iar pe de altă parte, în depășirea lor într-o supralogică unitară a spiritualității liturgic-mistice cu aprofundări genial-patristice (cele mai pregnante exemple sunt recursurile la Sf. Chiril și la Sf. Nicolae Cabasila).

Ultima sursă menționată se referă la influența teologiei ruse ca fenomen teologic deosebit prin diverși autori ruși cu un impact model asupra evaluării soteriologiei latine de către majoritatea teologilor români, prezentă în mod diferențiat și la părintele Stăniloae. O figură excepțională este cea mitropolitul Filaret alături de cea a patriarhului Serghie luați ca exemple în raportarea la doctrina apuseană. În această parte am indicat impactul unor surse cu valoare de monografii (A. Bukowski și N. Ladomersky) esențiale (în opinia noastră) asupra teologiei părintelui alături de semnalarea influenței teologiei ruse asupra teologiei românești

în general, prin diferite zone, în special prin sfera politică odată cu instalarea regimului comunist.

Cu privire la cele două surse moderne, putem spune că atât teologia liturgică înnoitoare a monahului benedectin Odo Casel cât și prezentarea influenței teologiei ruse în doctrina soteriologică (în special asupra raportării ei confesionale) reprezintă dinamica de interacțiune critic-reflexivă a părintelui cu teologia contemporană. Această parte arată preocuparea sa constantă pentru dialog real și schimb pozitiv dar critic cu celelalte teologii.

Partea a treia analizează teologia ca întreg a părintelui în sinteza tripartită dintre dogmă-spiritualitate-liturgie în teologia sacrificială ca modalitate de expunere a tainei morții și învierii Domnului. În capitolele dedicate expunerii dogmatice părintelui, o atenție deosebită este cea a slujirilor mesianice (în special cea arhierescă) ca parte a operei de răscumpărare întregite de analiza părintelui într-o abordare ulterioară cu implicații în direcțiile și actele economice din întreaga operă de răscumpărare înțeleasă ca taină a mântuirii și a îndumnezeirii (desăvârșirii) omului în Hristos.

Acestea arată recalibrarea și concentrarea părintelui pe aspectele fundamentale atât într-un discurs într-o primă fază inclusivist, deschis, original (fără precedent în teologia românească în dialog critic cu S. Bulgakov) ca problematizare în comunicarea conținutului soteriologic în cheie solidar-ontologică și în termeni specifici unirii ipostatice, inclusiv prin receptarea unor teologi și integrarea unor reflexii filosofice, ca mai apoi să fie centrat pe dezvoltările și exegezele patristice, coroborate în implicațiile și elementele sacrificiale ale jertfei hristice, înțeleasă drept comuniune restabilită dintre Dumnezeu și oameni în baza unei noi umanități sfințite (separație de păcat și dăruire lui Dumnezeu).

Răscumpărarea este elaborată într-un mod aparte într-o tripartiție sistemică a factorilor centrali drept ca refacere și reînnoire structural-funcțională a umanității, completată de o viziune fundamentată în actele economice reliefată în sursele patristice ca sinteză creativă a tuturor celor trei direcții ale jertfei hristice (Dumnezeu, firea umană, oameni).

O altă receptare deosebită desfășurată pe durata unor decenii de interacțiune și meditații dar și circumstanțe politice, o reprezintă teoria anselmiană înțeleasă ca doctrina soteriologică oficială a Bisericii Catolice, extinsă într-o anumită măsură și în Biserica Protestantă. În acest sens, am ilustrat un tablou în linii mari principalii teologi contemporani care au avut într-un fel sau altul influență asupra concepției latine a părintelui Stăniloae. Un rol însemnat în primă fază l-a avut Saghin prin echilibrul și relevanța observațiilor atent afirmate, impact văzut în monografia soteriologică a părintelui din '43, ca mai apoi prin

lectura altor teologi, părintele Stăniloae să se îndrepte spre o citire mai radicalizată și anti-occidentală.

Astfel, părintele contracarează acest model apusean (înțeles ca unul în exclusivitate juridic, axat pe relații exterioare în protocolul medieval cavaleresc), prin ilustrarea figurii umanist-bizantine a Sfântului Nicolae Cabasila ca răspuns la problematica dreptății (îndreptării) în Hristos. Această dreptate este percepută de umanistul bizantin în urma contactului latin asumat critic-pozitiv și raportat la terminologia paulină, înțeleasă ca dreptate a stării umanității și a condiției ontologice din jertfa de pe cruce. Interesant, în perioada relativ recentă au fost re-lansate direcții de re-citire a teoriei anselmiene cu nuanțe și valori teologice surprinzătoare. În acest sens, am prezentat și o lucrare revizionistă a teologiei anselmiene, contextualizată, care pledează o abordare echilibrată și raportată la sursele biblice ancorate în gândirea episcopului latin.

O altă caracteristică fundamentală teologiei sacrificiale în expunerea părintelui este legătură intrinsecă și prin urmare, indisolubilă dintre moartea și învierea Domnului, înțelese de teologul român ca o unică realitate mântuitoare exprimată cel mai adecvat în spațiul liturgic. Acest raport l-am identificat ca unul esențial și inedit în abordarea teologică modernă (în care introduce economia Duhului Sfânt și spațiul liturgic ca modul propriu de exprimare acestei dinamici mistice). Tot apropiat de acest cadru este analizată și natura morții hristice ca proces interior și modalitate efectivă de mântuire opusă unei viziuni triumfaliste imperiale, exprimată printr-o capacitate de trăire integrală a morții ca faptă liberă aleasă a lui Hristos. Analiza părintelui se arată și în acest caz a morții hristice cu totul aparte, descrisă în sublinierea pasivității sau a lăsării totale/disponibilității lui Dumnezeu ca *modus operandi* hristic în natura umană.

Învierea este descrisă ca acțiunea economică trinitară împreună cu celelalte acte economice în procesul îndumnezeirii omului. Toate aceste efecte soteriologice sunt comunicate prin imprimarea stării de jertfă în Biserică ca una transparentizată în virtutea legăturii ei constitutive cu jertfa hristică. O atenție specială a fost acordată termenului de „imprimare” socotit de noi drept un concept cu uz prin excelență sacrificial, în special în scrierile dedicate teologiei chiriliene (deși termenul este larg răspândit în diferite aspecte, prezent inclusiv la Sf. Maxim), în întrepătrunderea dintre umanitatea jertfită hristică și credincioși. Această unire intimă ca pătrundere în ființa credincioșilor a stării de umanitate în stare de jertfă a lui Hristos are loc în Biserică. În acest sens, în teologia părintelui Stăniloae se poate vedea o preocupare constantă a sacrificialității hristice integrate într-o mistică

sacramentală cuprinsă în cele două aspecte de bază ale funcționalității ei ca atare (ontologic și etic).

În acest sens, spiritualitatea filocalică este descrisă ca urcușul sau modul instalării lui Hristos precum și circuitul interior în ființa umană ca interiorizare și mod de ființare a liturghiei întruchipate. Astfel avem în vedere două spații (interior și exterior) într-o simetrie și funcționalitate sacrificială, care exprimă însăși structura antropologic-mistică drept una tripartită în componența ei sacră, a cortului/Bisericii. În partea dedicată spiritualității sacrificial-filocalice un rol deosebit îl joacă teologia Sf. Marcu Ascetul ca spiritualizare a logicii sacerdotale semitice în elementele facultăților sufletești. Interesant părintele îl adaugă în rândul părinților filocalici și pe Sfântul Chiril al Alexandriei ca spiritualizare sacrificială a elementelor mozaice și bază exegetică filocalică (!) concretizată chiar în unirea sufletului cu Hristos în viața ascetică manifestată prin virtuți.

Astfel, spiritualitatea sacrificială ajunge în apogeul parcursului ei simbiotic dintre dogmă-mistică-liturghie în mediul ei propriu și funcțional prin excelență. În acest context a liturgicului au receptările cele mai însemnate patristice și moderne, și tot în această realitate care întruchipează unitatea revelațională și spațiul de întâlnire ca viață cu Dumnezeu, părintele dedică printre cele mai importante studii teologice.

În acest sens, în partea liturgică am împărțit două categorii ale sacramentalității surprinse la părintele, una dedicată creației în aspectul ei obiectiv, general iar cealaltă dedicată liturghiei euharistice în aspectul ei ecleziologic comunitar.

Sacramentalitatea obiectivă este privită din perspectiva sarcinei omului de a vedea/contempla lumea ca dar al lui Dumnezeu prin crucea experimentată ca binecuvântare în calitatea sa de preot al creației și „laborator” al transfigurării și unificării elementelor creaționale. Altfel spus, este liturghia creațională analizată ca natura sacrificială a lumii și crucea ca mijloc indispensabil de transfigurare a ei, precum și a omului în calitatea sa de sacer/mediator. În dinamismul acesta creațional se arată constituția liturgică a creației ca dinamism sacramental (obiectiv). Tot în acest cadru părintele înțelege creația în inspirația maximiană într-un circuit sacrificial de reconfigurare eclezială cu păstrarea spațiilor în rațiunea lor distinctă dar transfigurată prin cruce.

Sacramentalitatea liturgică se desfășoară într-o perspectivă din partea lui Dumnezeu, din lucrarea Sa asupra creației aflată în colaborare cu ea, manifestată în Biserică. Factorul care unește aceste două sacramentalități este Iisus Hristos, Misterul Originar/Taina Primordială în baza unirii Sale ipostatice. Această unire se vede în liturghie unde darurile aduse sunt într-o relație cu Dumnezeu încă din momentul pro-aducerii lor ca (pre-)întipărire sacrificial-hristică.

Astfel este cuprinsă liturghia euharistică prin compoziția ei cultică, ca proscomidie descrisă de părintele în jurul morții și învierii lui Hristos în elementele/darurile de pâine și vin, care se pregătesc a fi sfințite ca Miel înjunghiat. Analiza are în vedere caracterul prin excelență sacrificial al jertfei euharistice concretizate în tema Împărăției, a legăturii dintre Taină și sacrament și al iradierii Mielușelului înjunghiat ca prezență la fiecare liturghie. Astfel, Liturghia redă această realitate de comuniune, dintre inițiativa lui Dumnezeu și a lucrării Sale efective și cea din partea oamenilor ca răspuns de-a se (co-)jertfi din puterea Fiului, rezultată ca jertfă comună adusă în fața Tatălui. Toată această realitate este înțeleasă de părintele ca Împărăția Sfintei Treimi (tema centrală în abordarea liturghiei), manifestată ca libertate și iubire. Împărăția este întemeiată prin iubirea ipostatică a Persoanelor treimice ca veșnică dăruire și libertate până la asumarea de către Fiul a crucii (iubirea absurdă).

Capitolul care sintetizează întreaga spiritualitate sacrificială este cuprins în tema stării continue de jertfă dezvoltată în patru aspecte care redau complexitatea și particularitatea dezvoltării teologiei răsăritene, în special a Sf. Chiril. În primul aspect este redată conexiunea și identitatea sa cu moartea mistică, apoi componenta sa dezvoltată din ritualurile sacrificiale semitice precum și raportarea la jertfa lui Hristos ca împlinire și modalitatea unică de desăvârșire.

Această stare reprezintă moartea mistică descrisă în spiritualitatea ascetică ca punct terminus al urcușului spiritual al omului în unirea cu Dumnezeu. Ea are loc în virtutea identității hristice de arhieru/jertfă continuu/ă alături de cea de Împărat-Miel a lui Hristos și din această poziție mântuirea întregii umanități precum și a creației Sale are loc. Părintele descrie această stare în legătură intimă cu creația care se manifestă în cele două ipostaze chenotic-doxologice, com/pătimire printr-o serie de aspecte atât ca răspuns la problematica relației afective a lui Dumnezeu cu lumea cât și a constituirii unor trăsături perihoretice (moarte-sfințire), manifestate în întâlnirea iubitoare intersubiectivă a persoanelor.

Starea care se continuă prin înfățișarea lui Hristos ca Preot și victimă continuă în fața Tatălui într-o legătură cu umanitatea prin suferința ei împărtășită însă aflat în poziția de slavă sau ajunsă la desăvârșirea umanității Sale ca om deplin.

Astfel, chintesența întregii spiritualității sacrificiale la părintele Stăniloae constă în starea continuă de jertfă a lui Hristos în fața Tatălui ca premisă fundamentală relevată din scrierile chiriliene exegetice. Mai mult decât, această dimensiune extraordinară a jertfei în scrierile părintelui nu ține exclusiv de un comportament strict ascetic, respectiv etic bazat pe un exercițiu estetic spiritual care capacitează omul cu o performanță epistemologică divină, ci reprezintă însăși starea umanității prin care Dumnezeu Se aproprie de oameni într-o mișcare

în tandem cu cea a Omului, încât aceasta este umanitatea cunoscută Tatălui, drept cea a Fiului dăruit în totalitate Lui. Astfel starea de jertfă hristică continuă – inspirată din arderea de tot/olah semitică a mielului ca iradiere din serviciul liturgic de la cort/templu – instalează umanitatea în condiția ei proprie de funcționare în raport cu Dumnezeu transfigurându-o în elementele sale cele mai autentice (închinare/slujire).

În ultima parte sunt evidențiate reflecțiile sacrificiale din diverse domenii de cercetare unde sunt date câteva direcții similare sau integratoare cu reflecțiile părintelui Stăniloae ca achiziție și perspectivă înnoitoare într-un discurs sacrificial comun. Un aspect interesant este cel al intersectării dintre antropologie (sacrificial-nonviolent) (Girard), sociologie (personalist) (Meszaros), teologie liturgică (trinitar) (Daly) ca elemente comune țesute într-un discurs sacrificial complementar posibil ilustrat în cel al părintelui Stăniloae (în special reliefat în dimensiunea intersubiectiv-personalistă sau a „interiorității reciproce” ca dăruire și primire a sinelui către celălalt sine).

În acest sens, am văzut în teologia părintelui Dumitru Stăniloae că starea de jertfă hristică exprimă întreaga spiritualitate a sacrificialității creștine precum și baza teologiei ca piatră de hotar, prin care întreaga Revelație se dezvăluie.

Având aceste considerente putem constata că cercetarea spiritualității sacrificiale în cheia unui parcurs arată natura gândirii profunde a părintelui Stăniloae și conține toate elementele de bază ale spiritualității jertfei, însăși constitutivă teologiei părintelui.

Altfel spus, întreg parcursul părintelui prin lucrarea de cercetare sperăm să aducă o înnoire în teologia modernă prin raportarea autentică la sursele de impact ale părintelui analizate în publicațiile sale cele mai importante (contrar vehiculării sale clasicizate), inclusiv raportată la diferite teme ale teologiei părintelui într-un mod inteligibil, critic creator de a regândi în paradigmele teologiei neopatrstice moștenirea excepțională a celui mai mare teolog ortodox din secolul al XX-lea.